

LIDIA MÜLLEROWA
Lublin

STOPNIE NAUKOWE BISKUPÓW POLSKICH W LATACH 1918–1981

Zainteresowanie dziejami Kościoła w Polsce przyniosło w ostatnich latach kilka prac poświęconych bądź całemu episkopatowi, bądź poszczególnym rządcom diecezji i biskupom pomocniczym¹. Episkopatowi poświęcono także dwa sympozja naukowe: pierwsze, międzynarodowe, zorganizowane przez Komisję Historii Porównawczej Kościołów w 1983 r. w Strasburgu, zbierało wiedzę na temat instytucji i władzy biskupów w Kościołach różnych wyznań od starożytności do XX w., drugie odbyło się w tym samym roku w Lublinie z okazji 25-lecia Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce. Tematem spotkania były problemy episkopatu polskiego od średniowiecza do czasów nam współczesnych².

Nawiązując do tej problematyki, spróbujemy przyrzeć się wykształceniu biskupów polskich, a poprzez to określić formację intelektualną episkopatu polskiego XX w., a ściślej w latach 1918–1981³.

W okresie tym przeszło przez diecezje polskie łącznie 188 biskupów: 86 ordynariuszy oraz 102 sufraganów. Postaramy się odpowiedzieć na pytanie, jak przedstawiał się stan ich wykształcenia w momencie wejścia do episkopatu: ilu z nich posiadało stopnie naukowe i z jakich dziedzin oraz w jakich ośrodkach uniwersyteckich je uzyskali? Cały okres, ze względu na jego zróżnicowanie wynikające z odmiennej sytuacji politycznej, należy podzielić na dwa podokresy: lata 1918–1939 i 1940–1981. Za datę początkową przyjęto odzyskanie przez Polskę niepodległości, kiedy biskupi z poszczególnych zaborów zaczęli – po 123 latach niewoli – tworzyć

---

¹ Spośród wydanych ostatnio monografii warto wymienić przede wszystkim pracę zbiorową pod red. J. Wolnego, *Księga sapieżyńska*, t. I, Kraków 1982; t. II, Kraków 1986 oraz A. Micewskiego, *Kardynał Wyszyński prymas i mąż stanu*, Paryż 1982. Życiorysy 234 biskupów polskich XX w. opublikował Z. Szuba, *Biskupi polscy XX w.*, „Życie Katolickie” 2:1983, nr 5–6, s. 23–244. Opracowania dotyczące episkopatu okresu międzywojennego zestawil J. Śrutwa, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, t. II cz. II, Poznań–Warszawa 1979, s. 22. Życiorysy poszczególnych biskupów znaleźć można w *Polskim słowniku biograficznym*, encyklopediach kościelnych oraz w różnych czasopismach diecezjalnych.

² Zob. P. P. Gach, *Biskupi*, „Więź” 28:1985, nr 1–3, s. 226–230; tenże, *Episkopat polski XIII–XX w.*, „Biuletyn Informacyjny KUL”, 1983, nr 1–2, s. 199–200.

³ Zestawienia statystyczne oparto na danych z kartoteki biskupów polskich XX w., sporządzonej w Instytucie Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL.

jeden episkopat polski. Data końcowa związana jest ze śmiercią kardynała Stefana Wyszyńskiego. Okres okupacji nie został w tym podziale wyodrębniony, ponieważ z jedynym wyjątkiem nie mianowano wówczas nowych biskupów⁴.

Od kandydata na biskupa od czasów Soboru Trydenckiego wymagano doktoratu lub licencjatu z teologii czy prawa kanonicznego albo oficjalnego świadectwa jakiejś akademii, że zdolny jest do nauczania innych⁵. Z wymogów tych nie zrezygnowano do dziś. Nowe prawo kanoniczne oczekuje od przyszłego biskupa doktoratu lub przynajmniej licencjatu z Pisma świętego, z teologii lub prawa kanonicznego, uzyskanego w instytucie studiów wyższych zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską, a w przypadku braku stopnia naukowego prawdziwej biegłości w tych dyscyplinach⁶.

Problem przedstawiamy również za pomocą tabel, przy czym okres międzywojenny dzielimy jeszcze na dwa równe podokresy, a dodatkowo wyodrębniamy grupę biskupów, którzy weszli do episkopatu przed 1918 r. W rubryce: „bez stopnia” uwzględniono zarówno tych biskupów, co do których brak informacji, że uzyskali jakikolwiek stopień naukowy, jak i tych, którzy studiowali w jednym lub kilku ośrodkach krajowych i zagranicznych, ale z różnych przyczyn studiów tych nie uwieńczyli stopniem naukowym.

Tab. 1. Wykształcenie biskupów w latach 1918–1939

Okres	Ordynariusze				Sufragani			
	Ze stopniem		Bez stopnia		Ze stopniem		Bez stopnia	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
przed 1918	12	100,0	–	–	2	50,0	2	50,0
1918–1928	13	76,5	4	23,5	11	73,3	4	26,0
1929–1939	5	55,6	4	44,4	5	55,6	4	44,4
Razem	30	78,9	8	21,1	18	64,3	10	35,7

Tab. 2. Wykształcenie biskupów w latach 1940–1981

Okres	Ordynariusze				Sufragani			
	Ze stopniem		Bez stopnia		Ze stopniem		Bez stopnia	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1940–1950	8	80,0	2	20,0	10	90,9	1	9,1
1951–1960	8	100,0	–	–	13	92,8	1	7,2
1961–1970	17	100,0	–	–	25	89,3	3	10,7
1971–1981	12	92,3	1	7,7	20	95,2	1	4,8
Razem	45	93,7	3	6,3	68	91,9	6	8,1

Wszyscy biskupi ordynariusze, którzy weszli do episkopatu przed 1918 r., mieli stopnie naukowe zgodnie z wymaganiami prawa kanonicznego. Natomiast na 38

⁴ Tym jedynym wyjątkiem był biskup sufragani diecezji częstochowskiej Stanisław Czajka, mianowany 5 VIII 1944 r. Zob. Szuba, op. cit., s. 113.

⁵ Zob. W. Müller, *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce*, t. II, Kraków 1970, s. 117.

⁶ *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań–Warszawa 1984, s. 179, kanon 379, par. 1.

Tab. 3. Rodzaje stopni naukowych biskupów w latach 1918–1939

Okres	Ordynariusze								Sufragani							
	Prawo				Filozofia				Prawo				Filozofia			
	Teologia		kanoniczne		Filozofia		Inne		Teologia		kanoniczne		Filozofia		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
przed 1918	8	57,1	6	42,9	–	–	–	–	2	66,7	1	33,3	–	–	–	–
1918–1928	12	80,0	1	6,7	2	13,3	–	–	9	64,3	2	14,3	2	14,3	1	7,1
1929–1939	4	66,6	1	16,7	1	16,7	–	–	3	50,0	2	33,3	1	14,7	–	–
Razem	24	68,6	8	22,8	3	8,6	–	–	14	60,9	5	21,7	3	13,0	1	4,4

Tab. 4. Rodzaje stopni naukowych biskupów w latach 1940–1981

Okres	Ordynariusze								Sufragani							
	Prawo				Filozofia				Prawo				Filozofia			
	Teologia		kanoniczne		Filozofia		Inne		Teologia		kanoniczne		Filozofia		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1940–1950	6	50,0	2	16,7	4	33,3	–	–	7	63,6	2	18,2	1	9,1	1	9,1
1951–1960	4	40,0	4	40,0	1	10,0	1	10,0	9	60,0	4	26,8	1	6,6	1	6,6
1961–1970	10	52,6	4	21,1	4	21,1	1	5,2	17	56,7	8	26,7	3	10,0	2	6,6
1971–1981	10	77,0	1	7,7	2	15,3	–	–	13	65,0	4	20,0	1	5,0	2	10,0
Razem	30	55,7	11	20,3	11	20,3	2	3,7	46	60,5	18	23,7	6	7,9	6	7,9

ordynariuszy, którzy rządili polskimi diecezjami w okresie międzywojennym, stopnie naukowe posiadało 30 (niespełna 79%). Gorzej przedstawiała się sytuacja wśród biskupów sufraganów. Z 4 sufraganów mianowanych przed 1918 r. 2 miało stopnie naukowe, a w całym okresie międzywojennym tylko 18 z 28 (64,3%) sufraganów.

Okres po II wojnie światowej przyniósł zdecydowaną poprawę pod tym względem. Wśród 48 biskupów ordynariuszy tylko 3 (6,3%) nie uzyskało stopni naukowych, choć także i teraz nie wszyscy mieli dyplomy z dyscyplin wymaganych prawem kanonicznym. Wśród biskupów sufraganów sytuacja poprawiła się w sposób bardziej widoczny. Na 74 sufraganów 68 było ze stopniami, zaś dla 6 (8,1%) nie mamy informacji. Wśród posiadających stopnie byli nie tylko tacy, którzy mieli dyplomy magisterskie czy doktorskie, ale nawet habilitacje.

W całym omawianym przez nas okresie wśród 188 biskupów stopnie naukowe miało 161 (85,6%). Warto zaznaczyć dla porównania, że w okresie zaborów (1795–1914) tylko 60% biskupów ordynariuszy mogło się wykazać stopniami naukowymi⁷.

Owych 161 biskupów uzyskało łącznie 188 dyplomów naukowych. Niektórzy z biskupów posiadali bowiem więcej niż jeden stopień naukowy. I tak na 66 biskupów mianowanych do 1939 r. 10 posiadało po dwa stopnie, a spośród 122 mianowanych w okresie wojny i później było 22 takich biskupów. Najczęściej jeden z tych stopni był z teologii, drugi zaś z prawa kanonicznego lub z filozofii.

W okresie międzywojennym blisko 70% biskupów ordynariuszy i ponad 60% sufraganów posiadało stopnie z teologii, a tylko niespełna 23% ordynariuszy i 22% sufraganów z prawa kanonicznego. Po 1918 r. wchodzi do episkopatu także biskupi ze stopniami z filozofii. Najczęściej jest to jednak ich drugi stopień naukowy obok teologii. Pojawił się też jeden sufragan z magisterium z psychologii⁸.

Po II wojnie światowej, pomimo utrzymującego się nadal prymatu dyplomów z teologii, coraz więcej biskupów miało stopnie naukowe z filozofii (20,3% ordynariuszy) oraz z innych dyscyplin naukowych: z psychologii, pedagogiki, historii sztuki kościelnej, filologii klasycznej, ekonomii, orientalistyki.

W całym interesującym nas okresie utrzymywała się stała przewaga stopni z teologii nad stopniami z prawa kanonicznego i innych dziedzin nauki. Procentowo przewaga ta była jednak mniejsza niż w okresie zaborów, kiedy to (1795–1914) 80% biskupów ordynariuszy posiadało stopnie naukowe z teologii⁹. Zmniejszenie to dokonywało się teraz jednak nie tyle na korzyść prawa kanonicznego, ile na rzecz stopni naukowych z filozofii i innych nauk. Zwłaszcza w okresie powojennym wydaje się to prowadzić do większej wszechstronności w wykształceniu episkopatu polskiego. Nie oznacza to oczywiście braku wykształcenia jego członków w zakresie teologii nawet w tym wypadku, gdy nie jest to potwierdzone dyplomami naukowymi. Na 188 stopni naukowych 114 (60,7%) było z teologii, 42 (22,3%) z prawa kanonicznego, 23 (12,2%) z filozofii i 9 (4,8%) z innych dyscyplin naukowych.

⁷ Dane z referatu Jana Skarbka, wygłoszonego na sympozjum w Lublinie w grudniu 1983 r.

⁸ Był nim biskup Leon Wetmański, sufragan płocki, który uzyskał dyplom magistra psychologii w Akademii Duchownej w Petersburgu. Zob. S z u b a, op. cit., s. 92.

⁹ Dane z referatu J. Skarbka, wygłoszonego na sympozjum w Lublinie w grudniu 1983 r.

Po ukończeniu seminarium duchownego przyszli biskupi podejmowali dalsze studia na uniwersytetach krajowych i zagranicznych. Nie zawsze kończyli je stopniami naukowymi. Niejednokrotnie kolejne stopnie: magisterium, doktorat, habilitacja, uzyskiwane były na różnych uczelniach. W tabelach uwzględniamy te uniwersytety, w których przyszli biskupi uzyskali stopnie finalne. Dla jednych było to tylko magisterium, dla innych doktorat lub habilitacja.

Tab. 5. Ośrodki uniwersyteckie,
w których biskupi ordynariusze uzyskiwali stopnie naukowe 1918–1939

Okres	Rzym		Petersburg		Kraków		Lwów		Lille		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
przed 1918	7	50,0	4	28,7	1	7,1	1	7,1	–	–	1	7,1
1918–1928	4	26,6	7	46,7	1	6,7	1	6,7	–	–	2	13,3
1929–1939	2	33,3	1	16,7	–	–	–	–	2	33,3	1	16,7
Razem	13	40,6	12	34,3	2	5,7	2	5,7	2	5,7	4	11,4

Tab. 6. Ośrodki uniwersyteckie,
w których biskupi sufragani uzyskiwali stopnie naukowe 1918–1939

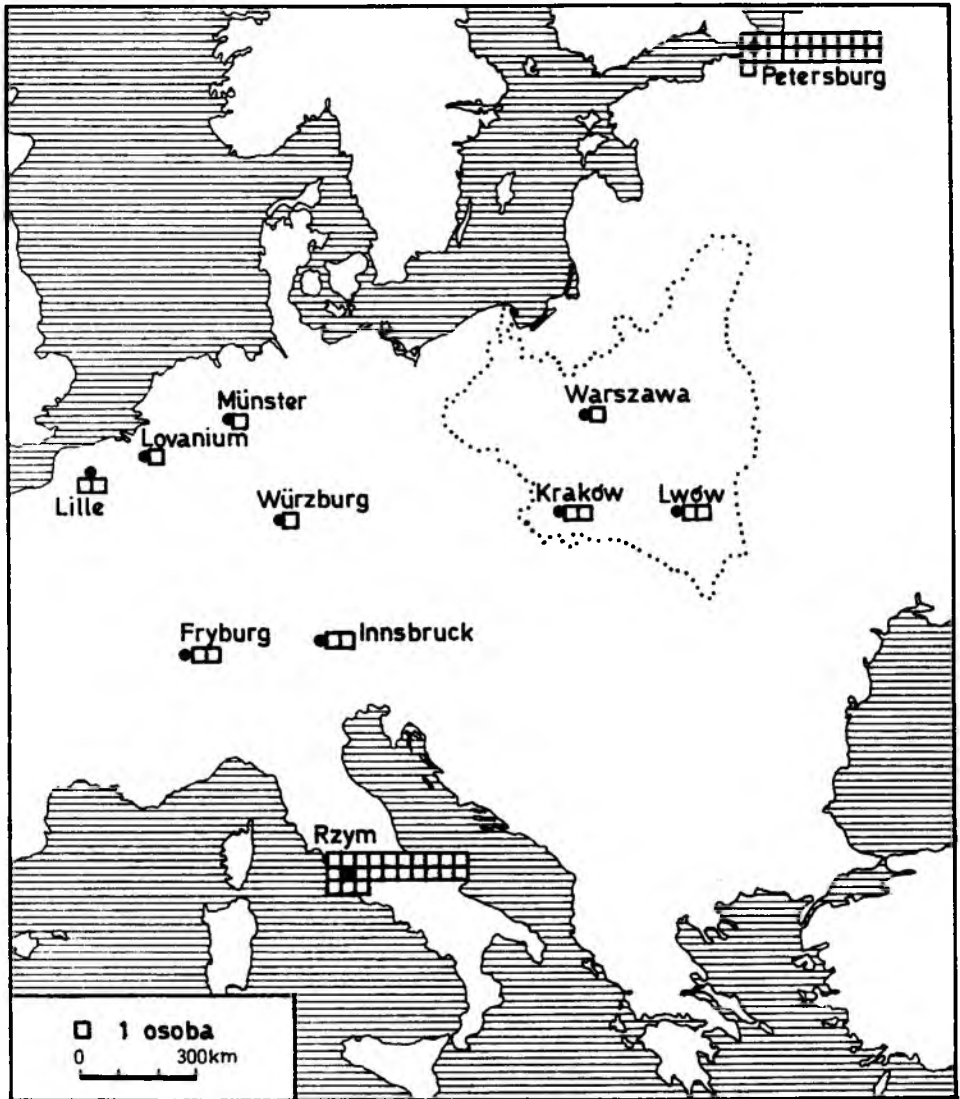
Okres	Rzym		Petersburg		Warszawa		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
przed 1918	2	66,7	1	33,3	–	–	–	–
1918–1928	4	28,6	7	50,0	1	7,1	2	14,3
1929–1939	4	66,6	1	16,7	–	–	1	16,7
Razem	10	43,6	9	39,1	1	4,3	3	13,0

Nietrudno zauważyć, że większość biskupów okresu międzywojennego uzyskała swoje stopnie naukowe w Rzymie i Petersburgu. Spośród 58 stopni ordynariuszy i sufraganów, którzy weszli do episkopatu do 1939 r., 43 (prawie 76%) przyznano w uczelniach rzymskich i Akademii Duchownej w Petersburgu. Wśród pozostałych po dwa uzyskano w Krakowie, Lwowie, Lille, Insbrucku, Fryburgu szwajcarskim, Strasburgu, a po jednym w Wilnie, Münster i Lovanium. Biskupi tego okresu odbywali ponadto studia w Bonn, Wiedniu, Paryżu, Würzburgu, a nawet w Jerozolimie.

Po II wojnie światowej w skład episkopatu wchodził już wyłącznie biskupi, którzy studia odbywali w okresie niepodległości. Stopnie naukowe uzyskiwali oni zarówno na uniwersytetach krajowych: krakowskim, lwowskim, wileńskim, reaktywowanym w 1918 r. warszawskim i nowo utworzonym w 1918 r. Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹⁰, jak również na uniwersytetach zagranicznych, oprócz już wymienionych: w Berlinie, Monachium i Heidelbergu. Czołową pozycję zajmują wśród nich nadal, zwłaszcza w odniesieniu do biskupów ordynariuszy, uczelnie rzymskie.

¹⁰ Wymienione uniwersytety w okresie międzywojennym posiadały wydziały teologiczne. Wydziału takiego nie utworzono jedynie na Uniwersytecie Poznańskim. Zob. B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. III cz. I, Lublin 1976, s. 162.

Miejsca uzyskania stopni naukowych przez biskupów mianowanych w latach 1918–1939

Tab. 7. Ośrodki uniwersyteckie,
w których biskupi ordynariusze uzyskiwali stopnie naukowe 1940–1981

Okres	Rzym		Lublin		Kraków		Paryż		Warszawa		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1940–1950	2	16,7	4	33,3	1	8,3	–	–	1	8,3	4	33,3
1951–1960	5	50,0	2	20,0	–	–	2	20,0	–	–	1	10,0
1961–1970	3	15,8	6	31,6	2	10,5	3	15,8	3	15,8	2	10,5
1971–1981	3	23,0	–	–	4	30,8	4	30,8	1	7,7	1	7,7
Razem	13	24,1	12	22,2	7	12,9	9	16,7	5	9,3	8	14,8

Tab. 8. Ośrodki uniwersyteckie,
w których biskupi sufragani uzyskiwali stopnie naukowe 1940–1981

Okres	Rzym		Lublin		Kraków		Warszawa		Lwów		Inne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1940–1950	2	18,2	1	9,0	–	–	2	18,2	2	18,2	4	36,4
1951–1960	3	20,0	5	33,2	3	20,0	1	6,7	1	6,7	2	13,4
1961–1970	2	6,7	11	36,7	9	30,0	5	16,7	1	3,3	2	6,6
1971–1981	3	15,0	13	65,0	1	5,0	3	15,0	–	–	–	–
Razem	10	13,2	30	39,5	13	17,1	11	14,5	4	5,3	8	10,6

O ile spośród ordynariuszy najwięcej (24,1%) posiadało stopnie uzyskane w Rzymie, o tyle sufragani najwięcej mieli dyplomów z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (39,5%). Ponad 70% wszystkich biskupów miało dyplomy Uniwersy-

Miejsca uzyskania stopni naukowych przez biskupów mianowanych w latach 1940–1981

tetu Jagiellońskiego, Warszawskiego i Akademii Teologii Katolickiej. Biskupów ordynariuszy legitymujących się dyplomami tych uczelni było tylko 44,4%.

W całym omawianym okresie do episkopatu polskiego wchodził biskupi wykształceni w 27 ośrodkach uniwersyteckich. Stopnie naukowe zdobywali jednak tylko w 18 uczelniach. Wszystkie te ośrodki zostały przedstawione na załączonych mapkach. Co czwarty biskup był wykształcony w Rzymie, a blisko 80% episkopatu polskiego zdobyło dyplomy w pięciu ośrodkach: Rzym, Lublin, Kraków, Petersburg i Warszawa.

Na zakończenie pragniemy zaznaczyć, że stopnie naukowe są zaledwie jednym z elementów, na podstawie których można scharakteryzować formację intelektualną episkopatu polskiego. Pełna charakterystyka tej formacji, która nie wyczerpuje zresztą całej problematyki związanej z episkopatem, wymagałaby uwzględnienia całego szeregu innych jeszcze elementów, co nie jest możliwe bez przeprowadzenia gruntownych badań.

POLISH BISHOPS' DEGREES IN THE YEARS 1918–1981

Summary

The paper deals with the period in which there were 188 bishops in Polish dioceses: 86 metropolitan bishops and 102 suffragans. 30 (79%) in 38 metropolitan bishops who ruled in the interwar period had degrees. As far as suffragans are concerned, only 18 (64,3%) in 28 had degrees. After the second world war the situation got much better. Only 3 (6,3%) in 48 metropolitan bishops did not have degrees, and among suffragans only 6 (8,1%).

In the whole period under consideration the degrees in theology prevailed. In the years 1918–1939 70% of metropolitan bishops and over 60% of suffragans had degrees in theology, while 23% of metropolitan bishops and 22% of suffragans had degrees in canonical law. After 1918 those bishops who had degrees in philosophy entered episcopate. In the years 1918–1981 in 188 degrees there were 114 (60,7%) degrees in theology, 42 (22,3%) in canonical law, 23 (12,2%) in philosophy and 9 (4,8%) in other disciplines. The bishops-to-be took up studying at six domestic universities and a dozen or so went abroad to study. Degrees taken in Rome prevail in this period. 40% of metropolitan bishops and 44% of suffragans who were members of Polish episcopate obtained their degrees at Roman universities. 34% of metropolitan bishops and 39% of suffragans got their degrees at the Divine Academy in Petersburg. After the second world war an important role in teaching bishops-to-be played, apart from Rome, domestic universities and especially the Catholic University of Lublin.